

**Історія адміністративних одиниць на українських землях
та їх відображення в базі даних «Історія міст і сіл України»**

Адміністративно-територіальний устрій (АТ У) сучасної України є результатом тривалого періоду формування, який складався з комплексу географічних та історичних факторів. АТУ відображає як національні традиції українців, так і політичні інтереси і систему управління держав, до яких у різні часи входили українські землі.

Окремими ланками АТУ є адміністративні одиниці та поселення (населені пункти). Складові державної території, що називаються адміністративно-територіальними одиницями, мають територію свого підпорядкування і можуть поділятися на дрібніші адміністративні одиниці, які, своєю чергою, поділяються на ще дрібніші, формуючи таким чином ієрархію адміністративних одиниць. У часи, коли Україна не була незалежною, її територія була розподілена поміж іншими державами. Відповідно, на українських землях була поширена система адміністративного врядування цих держав. [3] За весь історичний період формування Української держави накопичено великий і багатогранний досвід облаштування та вдосконалення її адміністративно-територіального устрою. [1, с. 16]

Фахівці Національної історичної бібліотеки України (далі – НІБУ, Бібліотека) працюють над інтегрованим електронним ресурсом «Історія міст і сіл України», одним з основних критеріїв наповнення якого є фіксація у географічній рубриці населеного пункту за сучасним АТУ України [2].

На основі інформації з бази даних «Історія міст і сіл України» в рамках заходів на відзначення 30-річчя Незалежності України презентовано наукову розвідку «Українська держава. Історія творення. Адміністративний устрій на українських землях».

Мета цієї роботи – дослідити історію адміністративно-територіального устрою українських земель, території яких у різні історичні періоди входили до багатьох державних утворень та зробити акцент на адміністративних одиницях, які українські землі успадковували в залежності від протекторату держав, до яких вони входили.

Дослідження охоплює період від Київської Русі до Незалежної України. Результатом стало дві частини відеоматеріалу, які доступні на сайті Бібліотеки за посиланням <https://nibu.kyiv.ua/video/>. Перша частина висвітлює період часів Київської Русі, Галицько-Волинського князівства, Великого князівства Литовського, входження українських земель до складу Польської корони та Речі Посполитої, Української козацької держави, входження до складу Російської та Австро-Угорської імперій. Друга частина – буремне ХХ ст., коли

Україна мала свою державу, але втратила її, згодом перебувала у складі СРСР та включає сучасний період Незалежної України.

Історична довідка. Початок адміністративно-територіального поділу можна вбачати в землях-князівствах Київської Русі IX-XII ст. , які ділилися на волості, що здебільшого були малими князівствами. Такий принцип адміністративного поділу перейняло і Галицько-Волинське князівство. У Польсько-Литовську добу XV — XVI ст. система адміністративно-територіальних одиниць склалася з воєводств, земель, повітів, комітатів і намісництв. У гетьманській державі XVII — XVIII ст. на українських землях витворився своєрідний адміністративно-територіальний устрій, який носив військовий характер, - поділ здійснювався на полки та сотні. Окрему військову адміністративну одиницю становило Запорозжя, територія якого поділялася на курені та паланки. У другій половині XVII ст. територію України поділено між Польщею та Росією. Лівобережжя, яке опинилося в руках Московської держави у XVIII ст. поділено на губернії, що склалися з провінцій, а на Правобережжі, що відійшло до Польщі існував поділ на воєводства, які склалися з повітів. У 1780-1796 рр. замість губерній запроваджено поділ на намісництва, що склалися з повітів. Наприкінці XVIII ст. Росія знову запроваджувала поділ на губернії (замість намісництв), що склалися з повітів. Посилення в першій пол. XIX ст. національно-визвольного та соціального рухів призвело до створення ще однієї ланки, вже військово-адміністративних одиниць - генерал-губернаторств. Після запровадження реформи 1861 р. повіти було поділено на дрібніші адміністративні одиниці – волості [1, с. 37]. У 2-й пол. XIX ст. Галичина, Буковина й Закарпаття відійшли до Австро-Угорської монархії і також не становили окремої адміністративної одиниці [3, с. 39], а входили до коронних країв. З утворенням у 1867 р. Австро-Угорської імперії коронні краї одержали статус провінцій і були поділені на повіти [1, с. 38]. Із пошуком власних, українських моделей територіальної організації пов'язаний період становлення адміністративно-територіального устрою в Україні, який належить до часів існування Української Народної Республіки (УНР) у 1918 р. За проектом, територію УНР було поділено на 32 землі, які приблизно охоплювали 3 – 4 попередні повіти і поділялись на волості, що включали кілька сільських громад. Але цей поділ не було реалізовано через зміну влади в Україні. Згодом, у складі Радянського союзу адміністративно-територіальний устрій Української Соціалістичної Радянської Республіки неодноразово змінювався, аж поки в 1930-х рр. не набув сталого вигляду — поділу на адміністративні області, райони і місцеві ради. У 1939 р. Західна Україна приєдналася до УРСР, 1954-го року Україні було передано Кримську область, а в 1991 р. її перетворено в автономну республіку. Станом на 1 жовтня 2018 року в Україні були такі адміністративно-територіальні одиниці: АР Крим, 24 області, у складі яких нараховувалось 490 районів, 461

місто, 883 селища міського типу, 28131 сільський населений пункт. 2020 року Уряд України затвердив новий адміністративно-територіальний устрій базового рівня. У результаті в країні створено 1469 територіальних громад і 136 районів. Отже, основними одиницями адміністративно-територіального поділу українських земель були волості, воєводства, повіти, полки, сотні, курені, комітати, губернії, провінції, намісництва, округи, райони, області.

Екскурс в історію формування адміністративно-територіального устрою сучасної України ґрунтується на дослідженні документальних джерел, картографічних матеріалів з фонду Національної історичної бібліотеки України. Важливим ресурсом у підборі потрібних матеріалів по темі стала база даних «Історія міст і сіл України», яка наразі налічує більше 25 тис. записів з інформацією про населені пункти України. Для даного ресурсу розроблений спеціальний пошуковий інтерфейс, де за багатьма пошуковими запитами, наприклад за автором, назвою документа чи географічною рубрикою, можна знайти необхідну краєзнавчу інформацію. Для цього потрібно зайти на сайт бібліотеки, перейти на вкладку Бібліотекарю-краєзнавцю і ліворуч зі списку вибрати Базу даних «Історія міст і сіл України» <https://nibu.kyiv.ua/irbis/catalogs/16/> . Пошук здійснюється як за одним заповненим пошуковим полем так і за декількома пошуковими ключами, або можна скористатися уже напрацьованим словником.

Вивчаючи тему історії адміністративно-територіального устрою українських земель, нам вдалося виокремити адміністративні одиниці, які існували на етнічних українських територіях у різні періоди. Наступні приклади продемонструють кількісну складову відображення цієї теми в базі даних «Історія міст і сіл України». Тож, наприклад, результат пошуку відомостей про адміністративну одиницю волость, яка існувала на Русі, у Великому князівстві Литовському, Речі Посполитій, у Російській імперії та Радянській Росії налічує 217 записів. Наприклад, декілька з них:

Киевский уезд [Текст] // Список населенных мест Киевской губернии XVI. Трипольская волость / Киевский Губернский Статистический Комитет. - 1900. - С. 222-229.

Географічні назви:

Дерев'яна, село, Обухівський район, Київська область

Долина, село, Обухівський район, Київська область

Жуківці, село, Обухівський район, Київська область

Українка, місто, Обухівський район, Київська область

Трипілля, село, Обухівський район, Київська область

Щербанівка, село, Обухівський район, Київська область

Красне Перше, село, Обухівський район, Київська область

Анотація:

Містяться різні статистичні відомості про населені пункти Трипільської волості Київського повіту станом на січень 1900 року.

Блощинская волость [Блощинська волость — історична адміністративно-територіальна одиниця Васильківського повіту Київської губернії з центром у селі Блощинці] [Текст] // Список населенных мест Киевской губернии. Васильковский уезд / Киевский Губернский Статистический Комитет. - 1900. - С. 458-466

Географічні назви:

Васильків, місто, Київська область

Мала Антонівка, село, Білоцерківський район, Київська область

Блощинці, село, Білоцерківський район, Київська область

Олійникова Слобода, село, Білоцерківський район, Київська область

Острійки, село, Білоцерківський район, Київська область

Сухоліси, село, Білоцерківський район, Київська область

Томилівка, село, Білоцерківський район, Київська область

Узин, місто, Білоцерківський район, Київська область

Чепилівка, село, Білоцерківський район, Київська область

Анотація:

Блощинська волость — історична адміністративно-територіальна одиниця Васильківського повіту Київської губернії з центром у селі Блощинці. Стаття містить статистичні відомості на початок 1900 року: про економічний стан та соціальний склад мешканців населених пунктів волості.

Результатом пошуку адміністративної одиниці полк (в часи Гетьманської Держави) є 262 записи. Сформувавши інформаційний запит про адміністративну одиницю воєводство, яка існувала на українських землях у складі Великого князівства Литовського, Польської корони та Речі Посполитій, вводимо в полі «ключові слова» пошуковий ключ «воєводства» і отримуємо результат в 41 запис. Відсікання закінчення слів дає більшу кількість результату пошуку. У разі створення запиту про губернії по кореню слова «губерн» результат пошуку наразі становить 999 записів. База даних поповнюється щоденно, тож кількісно результат пошуку з часом буде тільки збільшуватися.

Парамонов, А.

Историко-статистическое описание села Староверовка Константиноградского уезда Полтавской губернии. [Текст] / А. Парамонов. - Харків : Харківський приватний музей міської садиби, 2011. - 503 с. : іл.

Географічні назви:

Старовірівка, село, Нововодолазький район, Харківська область

Засідання Чернігівського губернського комітету допомоги скаліченим воїнам. 16 жовтня 1917 р. № 209 [Текст] // Чернігівська губернія у роки Першої світової війни : документи і матеріали. - 2017. - С. 326-330

Географічні назви:

Чернігів, місто

Ніжин, місто, Чернігівська область

Сосниця, селище міського типу, Сосницька селищна територіальна громада, Корюківський район

Конотоп, місто, Сумська область

У БД «Історія міст і сіл України» максимально розкривається інформація щодо населеного пункту, про який йдеться у документі чи статті. В ході опрацювання документів, для ідентифікації населеного пункту, фахівцями додаються пояснення, уточнення, щоб користувач мав можливість швидко та ефективно знайти необхідну інформацію про

конкретний населений пункт під час пошуку джерел. Наприклад, *Историко-статистическое описание села Переймы [с. Перейма, Балтська міська тг, Подільський р-н Одеська обл.]*. В даному випадку, у заголовку бібліографічного опису в квадратних дужках вказується уточнювальна інформація про адміністративне підпорядкування населеного пункту.

Особливо важливі такі уточнення під час пошуку інформації про населені пункти з однаковими назвами. До прикладу, Іванівка — найпоширеніша назва населених пунктів в Україні. Їх в нашій державі аж 121. В базі даних «Історія міст і сіл України» назва Іванівка згадується 251 разів.

nibu.kyiv.ua/irbis/catalogs/16/dictionary/GEO?index=іванівка

[А](#)[Б](#)[В](#)[Г](#)[Д](#)[Е](#)[Є](#)[Ж](#)[З](#)[И](#)[І](#)[К](#)[Л](#)[М](#)[Н](#)[О](#)[П](#)[Р](#)[С](#)[Т](#)[У](#)[Ф](#)[Х](#)[Ц](#)[Ч](#)[Ш](#)[Щ](#)[Ъ](#)[Ю](#)[Я](#)[1](#)[2](#)[3](#)[4](#)[5](#)[6](#)[7](#)[8](#)[9](#)

Кількість	Термін
2	ІВАНІВКА, СЕЛИЩЕ - КРАМАТОРСЬКА МІСЬКА РАДА - ДОНЕЦЬКА ОБЛАСТЬ
2	ІВАНІВКА, СЕЛИЩЕ - ПЕРВОМАЙСЬКИЙ РАЙОН - МИКОЛАЇВСЬКА ОБЛАСТЬ
2	ІВАНІВКА, СЕЛИЩЕ МІСЬКОГО ТИПУ - ОДЕСЬКА ОБЛАСТЬ
4	ІВАНІВКА, СЕЛИЩЕ МІСЬКОГО ТИПУ - ХЕРСОНСЬКА ОБЛАСТЬ
2	ІВАНІВКА, СЕЛИЩЕ МІСЬКОГО ТИПУ, ІВАНІВСЬКИЙ РАЙОН - З 2020 Р. - ІВАНІВСЬКА СЕЛИЩНА ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА - БЕРЕЗІВСЬКИЙ РАЙОН - ОДЕСЬКА ОБЛАСТЬ
2	ІВАНІВКА, СЕЛИЩЕ МІСЬКОГО ТИПУ, ІВАНІВСЬКИЙ РАЙОН - З 2020 Р. - ІВАНІВСЬКА СЕЛИЩНА ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА - ГЕНІЧЕСЬКИЙ РАЙОН - ХЕРСОНСЬКА ОБЛАСТЬ
2	ІВАНІВКА, СЕЛИЩЕ, ПЕРВОМАЙСЬКИЙ РАЙОН - З 2020 Р. - МИГІВСЬКА СІЛЬСЬКА ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА - ПЕРВОМАЙСЬКИЙ РАЙОН - МИКОЛАЇВСЬКА ОБЛАСТЬ
2	ІВАНІВКА, СЕЛО - ЄДИКУЙСЬКИЙ РАЙОН - АВТОНОМНА РЕСПУБЛІКА КРИМ
2	ІВАНІВКА, СЕЛО - ІВАНКІВСЬКИЙ РАЙОН - КИЇВСЬКА ОБЛАСТЬ
6	ІВАНІВКА, СЕЛО - БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ РАЙОН - КИЇВСЬКА ОБЛАСТЬ
2	ІВАНІВКА, СЕЛО - БЕРЕЗІВСЬКА СІЛЬСЬКА ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА - ЖИТОМИРСЬКИЙ РАЙОН - ЖИТОМИРСЬКА ОБЛАСТЬ
2	ІВАНІВКА, СЕЛО - БЕРЕСТЕЧКІВСЬКА МІСЬКА ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА - ЛУПЬКИЙ РАЙОН - ВОЛИНСЬКА ОБЛАСТЬ
4	ІВАНІВКА, СЕЛО - БОГУСЛАВСЬКИЙ РАЙОН - КИЇВСЬКА ОБЛАСТЬ
2	ІВАНІВКА, СЕЛО - ВІННИЦЬКИЙ РАЙОН - ВІННИЦЬКА ОБЛАСТЬ
2	ІВАНІВКА, СЕЛО - ВЕЛИКОПИСАРІВСЬКИЙ РАЙОН - СУМСЬКА ОБЛАСТЬ

[Дані >>](#)

Маярчак, С.

Пам'ятки археології [с. Іванівка Новоушицька тг Хмельницька область] [Текст] / С. Маярчак // Новоушиччина: історія в пам'ятках. - 2018. - С. 54-55

Географічні назви:

*Іванівка, село, Новоушицька селищна територіальна громада, Кам'янець-Подільський район
Іванівка, село, Новоушицький район - з 2020 р., Новоушицька селищна територіальна громада, Кам'янець-Подільський район, Хмельницька область.*

У XVIII столітті Запорізька Січ у територіальному відношенні поділялася на паланки.

Однією з них була Прогноївська паланка. Центр паланки - Прогноївськ - запорозьке козацьке містечко, яке було розташоване біля сучасного села Геройське Херсонської області. Ці відомості в даному прикладі містяться в анотації та в географічній рубриці, надано посилання «дивись також...» на сучасну назву населеного пункту.

Ордер Коша полковнику Прогнойської паланки Федору Великому з вимогою наказати козакам його відомства залишатися на своїх промислах і не приєднуватися до гайдамаків, а непокірних арештовувати і відправляти до Коша. № 2542. 1768 р., липня 11. № 51 [Текст] // Коліївщина: 1768-1769 роки у документальній та мемуарній спадщині. - 2019. - Т. 1. - С. 107, 108

Географічні назви:

Прогноївськ, село - дивись також Геройське, село, Чулаківська сільська територіальна громада, Скадовський район, Херсонська область

Геройське, село, Чулаківська сільська територіальна громада, Скадовський район

Анотація:

Прогноївська паланка - адміністративно-територіальна одиниця Запорозької Січі у XVIII столітті. Центр паланки - Прогноївськ - запорозьке козацьке містечко, яке було розташоване біля сучасного села Геройське Херсонської області.

На прикладі наступного запису можна побачити, що місто Луцьк нині Волинської області в XVI ст. було повітовим центром Луцького повіту Волинського воєводства. Таким чином, в базі даних «Історія міст і сіл України» можна прослідкувати адміністративні координати конкретного населеного пункту в різні історичні періоди. Ця інформація в даному випадку вказана в анотації.

Блануца, А.

*Судово-адміністративний устрій і територіальні межі **Луцького повіту Волинського воєводства**: фактор реформ у Великому Князівстві Литовському 1564-1566 рр. [Текст] / А. Блануца // Наукові записки з української історії: збірник наукових статей. - 2004. - Вип. 15. - С. 225-231*

Географічні назви:

Луцьк, місто, Волинська область

Анотація:

Луцький повіт - історична адміністративно-територіальна одиниця на українських землях, що входили до складу Російської імперії, Української Держави, Польщі та СРСР. Повітовий центр - місто Луцьк.

В наступному прикладі, надано перелік населених пунктів, які згадані в статті, що входили до складу Руського воєводства у XVIII ст. Географічні рубрики сформовані у відповідності до сучасного адміністративно-територіального устрою України (станом на 01.01.2021 р.) із зазначенням статусу населеного пункту, територіальної громади, району та області.

Пришляк, Володимир

*Відгомін Коліївщини на Волині та розправа над “уманцями” в містах і містечках **Руського воєводства** [Текст] / В. Пришляк // Коліївщина: право на повстання : збірник наукових і науково-популярних статей, присвячених 250-літтю національно-визвольного повстання 1768-1770 років. - 2020. - С. 299-313.*

Географічні назви:

Жидачів, місто, Жидачівська міська територіальна громада, Стрийський район

Розділ, селище міського типу, Новороздільська міська територіальна громада, Стрийський район

Ходорів, місто, Ходорівська міська територіальна громада, Стрийський район

Княгиничі, село, Мостиська міська територіальна громада, Яворівський район

Рогатин, місто, Івано-Франківський район, Івано-Франківська область

Мармузовичі, село, Красненська селищна територіальна громада, Золочівський район

Ферлеївка, село - дивись також село Мармузовичі, Красненська селищна територіальна громада, Золочівський район

Щирець, селище міського типу, Щирецька селищна територіальна громада, Львівський район

Комарно, місто, Комарнівська міська територіальна громада, Львівський район

Городок, місто, Городоцька міська територіальна громада, Львівський район

Львів, місто

*Кодня, село, Станишівська сільська територіальна, Житомирський район
Луцьк, місто, Волинська область
Дубно, місто, Дубенська міська територіальна громада, Рівненський район
Анотація:*

У статті йдеться про поширення гайдамацького руху на Волині. Аналізуються наслідки Коліївського повстання після його придушення. Розповідається де, як і в яких населених пунктах відбувалися страти гайдамаків. Згадуються населені пункти зазначені в географічній рубриці.

Прослідкуємо особливості відображення відомостей у базі даних «Історія міст і сіл України» про одне з найдавніших міст Київської Русі – Переяслав (нині Київської області), яке було столицею Переяславського князівства. Раніше також мало назву Переяславль, Переславль Руський. Після ліквідації на Лівобережній Україні полкового устрою 1782 року Переяслав став повітовим містом Київського намісництва, а від початку ХІХ ст. — Полтавської губернії. У 1943-2019 роках мало назву Переяслав-Хмельницький. Як бачимо, записи з бази даних «Історія міст і сіл України» відображають зміни адміністративних координат міста Переяслав Київської області.

Переяславський район. - Центр у м. Переяславі [місто Переяслав-Хмельницький Київська область] [Текст] // Довідна книга “Уся Київщина” на 1928 рік: рік видання третій. - 1928. - С. 382, 383.

Географічні назви:

Переяслав-Хмельницький, місто, Київська область

Переяслав, місто - дивись також місто Переяслав-Хмельницький Київська область

Анотація:

*У статті надаються загальні статистичні відомості про **Переяславський район Київської округи** на 1928 рік з центром у м. **Переяслав** (нині - місто Переяслав-Хмельницький Київська область): склад Райвиконкому, Райпарткому, громадські організації, промисловість, торгівля, кооперація, наросвіта, політосвітні організації, пам'ятки району, лікарські установи, сільське господарство*

*Описание **Переяславского уезда** [Текст] // Арандаренко Н. Записки о Полтавской губернии, составленные в 1846 г. : в 3 ч.. - 1852. - Ч. 3. - С. 359-434.*

Географічні назви:

Переяслав-Хмельницький, місто, Київська область

Переяслав, місто - дивись також місто Переяслав-Хмельницький Київська область

Бориспіль, місто, Київська область

Андруші, село, Переяслав-Хмельницький район, Київська область

Ташань, село, Переяслав-Хмельницький район, Київська область

Баришівка, селище міського типу, Київська область

Анотація:

Автор у нарисі про Переяславський повіт Полтавської губернії детально описує історію міста Переяслав (Переяслав-Хмельницький) від заснування до кінця ХІХ ст., згадує Богдана Хмельницького та інші історичні постаті. Велику увагу приділено опису церков, соборів, монастирів. Також окремо є замітки про містечка Бориспіль, Ташань, Баришівка, село Андруші.

Іваненко, Анатолій

Переяславський полк у контексті військово-політичних подій в Україні початку 60-х рр. XVII ст. [Текст] / А. Іваненко // Наукові записки з української історії: збірник наукових статей. - 2004. - Вип. 15. - С. 53-58

Географічні назви:

Переяслав-Хмельницький, місто, Київська область

Переяслав, місто - дивись також місто Переяслав-Хмельницький Київська область

Анотація:

Переяславський полк - адміністративно-територіальна та військова одиниця Лівобережної України у XVII-XVIII століттях. Адміністративний центр - місто Переяслав (нині Переяслав-Хмельницький Київської області).

Колибенко, Олена

Списоки **Переяславля Руського** [місто Переяслав-Хмельницький Київська область] [Текст] / Олена Колибенко, Олександр Колибенко // Наукові записки з української історії: збірник наукових статей. - 2016. - Вип. 39. - С. 33-41

Географічні назви:

Переяслав-Хмельницький, місто, Київська область

Переяслав, місто - дивись також місто Переяслав-Хмельницький Київська область

Анотація:

Про представників вищого духовенства давньоруського Переяслава XI-XIII ст. - єпископів, ігуменів та інших духовних осіб, яких можна віднести до духовної еліти.

Кабанець, Є.

До питання про церковно-єпархіальний устрій **Переяславської землі** в останній третині XI ст. [місто Переяслав-Хмельницький Київська область] [Текст] / Є. Кабанець // Наукові записки з української історії: збірник наукових статей. - 2008. - Вип. 20. - С. 154-163

Географічні назви:

Переяслав, місто - дивись також місто Переяслав-Хмельницький Київська область

Переяслав-Хмельницький, місто, Київська область

Анотація

У статті йдеться про дослідження феномену так званої Переяславської титулярної митрополії, аналізуються всі згадки про цю духовну установу в давньоруських та іноземних джерелах.

Отже, у часи входження українських земель до складу інших держав, на них формувалися такі адміністративно-територіальні одиниці, які існували в цих країнах: у Польщі - воєводства, повіти, гміни, в Литві – намісництва, в Угорщині – жупи або комітати, в Росії - губернії, повіти, волості. А наведені приклади з бази даних «Історія міст і сіл України» свідчать про можливість досліджувати історію населених пунктів та простежувати їх адміністративні координати в різні історичні періоди.

Список використаних джерел:

1. Адміністративно-територіальний устрій України. Історія. Сучасність. Перспективи : [монографія] / В. С. Куйбіда [та ін.]; заг. ред. О. В. Турчинов; Секретаріат Кабінету Міністрів України. - Київ: "Геопринт", 2009. – 615 с.
2. Електронний довідник «Україна. Адміністративно-територіальний устрій». Режим доступу: <http://static.rada.gov.ua/zakon/new/NEWSAIT/ADM/zmist.html>

3. Лоза Ю. І. Україна, держава: формування території та історія адміністративно-територіального устрою [Електронний ресурс] / Ю. І. Лоза // Енциклопедія історії України: Україна—Українці. Кн. 1 / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; НАН України, Інститут історії України. - Київ: В-во «Наукова думка», 2018. - 608 с. – Режим доступу: <http://www.history.org.ua/?termin=1.2.2>